

Об'єктивні умови і передумови формування курортних дестинацій

Викладені постановочні умови формування курортних дестинацій кластерного типу характерних для Криму і пропонуються загальні підходи подальшого їх розвитку у складі багаторівневих кластерів.

Set forth staged conditions and formation of the resort destinations in the cluster type characteristic in the Crimea and proposes General approaches their further development in the multi-level clusters.

Ключові слова: курортні дестинації, кластери, формування, розвиток.

Вступ. Процес становлення в Україні соціально орієнтованої держави ринкового типу відповідно до Конституції вимагають трансформацій існуючого устрою в рекреаційному комплексі країни з метою доступності курортних послуг широким верствам населення. Проте ситуація в даному секторі національного господарства України носить неоднозначну природу. Соціальний, некомерційний характер функціонування підприємств сфери оздоровлення у відповідності зі своєю місією повинен виражатися в зниженні цінкових бар'єрів, для можливості оздоровлення більшості громадян України. А з іншого боку, підприємства та установи даного комплексу в умовах відсутності дотацій держави для свого виживання змушені ставати на комерційний шлях розвитку, метою якого стає прибуток і, як правило, зниження доступності існуючих курортів для повноцінного відпочинку переважної більшості громадян України. Така подвійність ситуації породжує неоднозначність у розвитку курортів і вказує на наявність серйозних суперечностей і проблем розвитку комплексу.

Економічна і соціальна проблема (ринок і охорона здоров'я), здавалося б, несумісне, але реально існуюче двоєдинство розвитку курортно-рекреаційної сфери (КРС) особливо помітно в останній час. Різке загострення демографічної ситуації в Україні змушує по-новому поглянути на роль і проблеми розвитку сфери курортних оздоровчих послуг. Занепад курортної сфери посилюється руйнуванням соціального туризму в Україні, а також малою увагою системи

охорони здоров'я щодо санаторно-курортних об'єктів на місцях. Ці чинники не можуть не позначитися на погіршення стану здоров'я і скорочення тривалості життя громадян країни і чисельності її населення. Тому відродження колись процвітаючих курортів та їх комплексів, а також системи доступного і масового курортного лікування, відновлення капіталу здоров'я громадян країни в непростих економічних умовах стає сьогодні найважливішим екологічним, соціально-економічним і науково-прикладним завданням.

Необхідно відзначити, що дана проблема не залишала осторонь багатьох дослідників. Аналізу організації рекреації присвячено безліч наукових робіт різної прикладної спрямованості, при цьому Крим, приміром, раніше розглядався як якийсь еталонний курорт СРСР. Але вже в перші роки незалежності України перехід від централізованої планової економіки до ринкового господарства показав, що розвиток КРС в Криму потребує формування принципово нової стратегії розвитку курортів з урахуванням світового досвіду господарських відносин, їх тенденцій і стандартів.

Постановка завдання. вітчизняних і зарубіжних авторів [1-15] підтверджує специфіку різних підходів вчених сучасності до проблем розвитку КРС. Так, наприклад, в роботах дослідників О.О. Любицевої [6], Д.В. Ніколаєнко [8], Л. Паламарчук [9] вивчаються рекреаційне-географічні проблеми КРС і її природокористування, тоді як І. Яковенко [15] вже розглядає досвід географічного вивчення соціально-економічних факторів рекреаційного природокористування. Автори О.С. Кусков, О.В. Лисікова [5], базуючись на географічних складових, розкривають проблеми розвитку курортології, що відносяться більшою мірою до сфери охорони здоров'я, а О.А. Воробйова, І.М. Дишловий С.К. Харічков [1] і О.В. Єфремов [2] значну увагу в своїх роботах приділяють еколого-економічним питанням сталого розвитку КРС. В.Ф. Кифяк [3], С.В. Куніцин [4], О.С. Шаптала [12], І.Ю. Швець [13], С.Ю. Цьохла [14], М.П. Мальська, Н.В. Антонюк, Н.М. Ганіч [7] і Т.І. Ткаченко [11] досліджують різні економічні та управлінські трансформації туристично-рекреаційної діяльності й розвиток ринків туристично-рекреаційних послуг. Є.С. Рахуба [10] і низка інших авторів у своїх дослідженнях приділяють головну увагу соціальним аспектам розвитку КРС.

Невирішеними аспектами проблеми, як і раніше, залишаються завдання виявлення багатоаспектних вузлових питань, пов'язаних з можливістю задоволення явного і прихованого попиту на курортні послуги на ґрунті їх

диверсифікації для різних верств населення країни і зарубіжних гостей на основі комплексного еколого-, соціально-економічного підходу до розвитку курортних дестинацій. Вважаємо, що курортна діяльність в Криму може стати рушійною силою соціально-економічного розвитку регіону, що сприяє економічному, соціальному і духовному розвитку регіонів і країни в цілому. Враховуючи викладене, а також ту обставину, що в даний час центр ваги економічних перетворень зміщується безпосередньо на самі підприємства метою цієї роботи є виявлення та узагальнення об'єктивно існуючих умов трансформації підприємств КРС в курортні дестинації кластерного типу з диверсифікацією різних видів оздоровчих комплексів і лікувальних послуг.

Результати. Посилення впливу конкуренції на функціонування української економіки спричинили активні дії економічних агентів з впровадження ринкових інструментів, серед яких – розвиток маркетингу територій та її природокористування як філософії господарювання і як науки [4], а також їх всебічного застосування в різних сферах діяльності, у тому числі і курортній.

Негативна екологічна ситуація в країні, викликана наслідками чорнобильської катастрофи, супроводжується зростанням повсякденного забруднення навколишнього середовища внаслідок техногенної діяльності і значною мірою посилюється несприятливими факторами соціальної властивості, що ведуть до зниження тривалості та якості життя населення країни. Зростання негативного впливу факторів навколишнього середовища і хижацьке ставлення до наявних рекреаційних ресурсів супроводжується недостатнім, незадовільним і неякісним харчуванням значної частини громадян України [5]. У цих умовах роль якісного лікування і оздоровлення переважної частини населення країни значно зростає.

Лікувальні та оздоровчі технології на основі природних рекреаційних ресурсів дозволяють санаторно-курортним підприємствам формувати унікальний санаторно-курортне продукту, призначений для реабілітації сил людини і зростання якості його життя [15]. Багаторічні дослідження показують, що щорічний відпочинок (рекреація) значною мірою знижує рівень серцево-судинних захворювань, попереджає психічні розлади. Захворювання органів дихання зменшуються майже на 35-40 %, нервів і кістково-м'язової системи – майже на 30%, органів травлення – більш ніж на 20 %. Це означає, що середньорічний приріст продуктивності праці в результаті активного

відпочинку, який базується на широкому використанні природних та історико-культурних рекреаційних ресурсів, знаходиться на рівні 3 % [5]. Наведені дані наочно характеризують не тільки соціальну роль рекреації, але і як факторів економічного відновлення робочої сили.

Якщо врахувати вплив рекреації на підвищення культурного рівня трудящих і всебічний розвиток особистості, то її значення незмінно зростає. Не менш важливим напрямком і одночасно умовою стабільної та довготривалої діяльності кримських курортів та їх розвитку є заощадження, рекультивация і релаксация рекреаційних земель і ландшафтів, а також підвищення культури природокористування в першу чергу відносно невідновлюваних ресурсів. Бо вони і тільки вони, є першоосновою існування переважної більшості рекреаційних установ, які, функціонуючи поодиночі не тільки не в змозі підтримувати територію і природні ресурси в належному стані, але і знаходяться під постійною загрозою власного банкрутства. Тут добре простежуються екологічна, соціальна, оздоровча і економічна взаємозв'язки.

Резюмуючи все вищесказане, можна розділити функції рекреації на шість основних груп (рис. 1).

Медична (медико-біологічна) функція полягає в санаторно-курортному лікуванні та оздоровленні, зняття виробничої та невиробничої психологічної втоми людини [5].

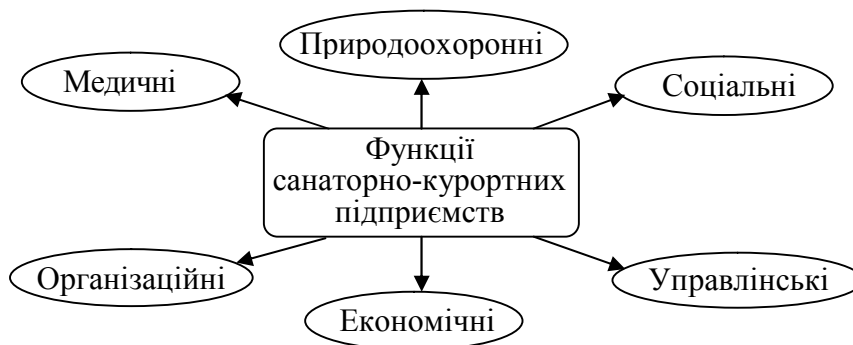

Рис. 1. Сукупність основних функцій санаторно-курортних підприємств

Соціальна складова, часто сприймається як соціально-культурна функція – це провідна і соціально орієнтована функція рекреації, яка, як правило доповнюється культурними і духовними потребами людини – пізнання їм природи, навколишнього світу і свого місця в ньому.

Економічна функція рекреації полягає у відновленні робочої сили працівників і прискореному розвитку певних територій та економіки в цілому завдяки ефекту мультиплікатора. Роль і значення цієї функції росте в поєднанні з організаційної та управлінської функціями, що наочно виявляється при інтеграційної трансформації окремих підприємств в умовно замкнуті комплекси кластерного типу на ґрунті курортних дестинацій. При такій постановці питання, здавалося б, різновекторні завдання (лікування і оздоровлення – медицина; відпочинок і реабілітація – соціальна сфера; ефективність діяльності – економіка), насправді створюють природну об'єктивну базу для співпраці і вимагають єдиного комплексного вирішення на основі системного підходу.

В рамках зазначеної проблематики доцільним буде виділити територіальний і управлінський аспекти даної проблеми. Процес соціально-економічного розвитку Криму, як і будь-який території неоднорідний. Під впливом багатьох чинників, у тому числі і не пов'язаних безпосередньо з економічними параметрами (наприклад, фізико-географічних умов – динаміки рельєфу, клімату і т.п.), у ній виділяються зони більш інтенсивного розвитку. Їхнє подальше зростання носить нерівномірний характер. Як правило, швидкість росту пропорційна вже досягнутому історичному рівню розвитку. В той же час періодично відбувається втрата накопичених ними ресурсів зростання, внаслідок чого деякі з позначених «точок зростання» можуть сповільнюватися в розвитку або навіть приходити в занепад, випробовуючи локальний регрес. Розвиток територій за поданням низці авторів являє собою стохастичний процес, що протікає нерівномірним чином і характеризується виникаючими час від часу періодами територіального зростання або падіння.

Рекреаційні райони південних, південно-східних і південно-західних частин узбережжя Криму відчувають техногенне перевантаження, у той час як ресурсний потенціал перспективних східних і північно-західних приморських районів, а також гірських, передгірних і степових районів Криму використовується не в повному обсязі.

У результаті досить тривалого розвитку територіальної системи майже завжди виявляється чіткий, ясний розподіл території за рівнем розвитку на кілька нерівнозначних частин у вигляді ієрархічної мережі. Ця конструкція повинна включати в себе сформовані курортні утворення з виділенням декількох центрів (найважливіших елементів даної території і другорядних за

значимістю елементів або їх груп та так звану периферію, що містить у собі всі інші частини території.

Для Криму – це історично сформовані дестинації Великої Ялти (Ялта – центр і кілька центрів більше нижнього рівня ієрархії, де периферія займає невеликий відсоток); Великої Алушти (Алушта – центр, Партеніт, Малий Маяк і т.п. – центри нижнього рівня, де периферія істотно більше); Судак – Новий Світ, Орджонікідзе; Євпаторія – Саки, Мирний; Чорноморське – Оленівка; Севастополь – Балаклава і т.п. (табл. 1)

Як видно з наведеної таблиці (див. табл.1) цільове структурування, а також групування територіальних курортних дестинацій не є адекватним адміністративним розподілом, що ускладнює виділення відповідних даних статистичних, звітних та адміністративних джерел. З цієї ж причини деколи складно відобразити пріоритетність тій чи іншій території рекреаційної функції.

Територіальна кластеризація являє собою соціальну, екологічну, економічну та історичну проблему та є наслідком кризисно-депресивної техніко-економічної політики і відповідної динаміки розвитку КРС останніх років. Кластерна інтеграція на основі диференціації курортних послуг може бути пов'язана і з труднощами зростання. З подібними проблемами стикаються і досить благополучні в економічному відношенні країни, якщо держава не приділяє належної і своєчасної уваги вирішенню даної групи питань. Те, що вигідно країні, населенню і в цілому соціуму недалекоглядним нашим керівникам підприємств і установ здається нераціональним. Сьогодні такі «господарі» вважають для себе вигідним працювати по одинці – та приховувати свої доходи, працюючи «в тіні» і ведучи подвійну бухгалтерію, тоді як, створюючи єдиний і технологічно взаємозалежний комплекс на основі кластерних курортних дестинацій, стає неминучим безтіньовий розвиток. Побоюючись відкритості господарської діяльності, багато керівників не можуть або не хочуть мислити креативно, бачити очевидних, правда, не сьогоднішніх, але реальних і надійних стратегічних переваг спільних дій несучих їм вигоду і очевидне довгострокове процвітання.

Рекреаційні райони Криму

Район і ступінь його освоєння	Спеціалізація району	Статус району
Південній-1 (Велика Ялта) <i>Висока</i>	Кліматолікувальний, купально-пляжний, екскурсійний, розважальний, дитячий і сімейний відпочинок	Міжнародний
Південній-2 (Велика Алушта) <i>Висока</i>	Кліматолікувальний, купально-пляжний екскурсійний, розважальний і сімейний відпочинок	Міжнародний
Південно-східний (Судакський, Феодосія) <i>Висока</i>	кліматолікувальний і бальнеолікувальний, купально-пляжний, екскурсійний відпочинок; авіа-екскурсії та авіа туризм	Міжнародний
Західний -1 (Євпаторійський) <i>Висока</i>	Клімато-, бальнео- і грязелікування, екскурсійний туризм, дитячий відпочинок і лікування	Міжнародний
Західний -2 (Сакський) <i>Висока</i>	Клімато-, бальнео- і грязелікування, екскурсійний відпочинок	Міжнародний
Південно-західний (Севастопольський) <i>Середня</i>	Екскурсійний туризм, купально-пляжна рекреація, водні види туризму (яхтинг, дайвінг)	Міжнародний
Центральний (Сімферопольський, Бахчисарай, Білогорський, Кіровський райони) <i>Середня</i>	Купально-пляжна рекреація, екскурсійний, сільський, кінний туризм, етнографічний, гірські види туризму (пішохідний, скелелазіння, спелеотуризм, вело- і автотуризм)	Республіканський (АРК)
Північно-західний (Роздільненський, Чорноморський, райони) <i>Низька</i>	Купально-пляжна рекреація, дайвінг	Республіканський (АРК)
Східний (м. Керч, Ленінський район) <i>Низька</i>	Купально-пляжна рекреація, екскурсійний туризм	Місцевий
Північний (Джанкойський, Красногвардійський, Красноперекопський, Нижньогірський, Первомайський, Советський райони) <i>Відсутній</i>	Транзит туристів, місцевий відпочинок, мисливський туризм	Місцевий

Сьогодні в ЗМІ Криму і Міністерстві курортів і туризму АРК багато говориться про створення в Євпаторії так званого курортного кластера «Євпаторія-курорт», що поєднує у своєму складі більше 30 підприємств міста. Однак це об'єднання нічого спільного з кластером, як єдиного структурного та технологічного пов'язаного господарського комплексу з необхідною інфраструктурою, не має. Задеклароване об'єднання носить скоріше громадський формат, подібний «Союзу промисловців і підприємців», виконання рішень якого носять необов'язковий характер. Застосування цим об'єднанням терміну «кластер», по суті, несе в собі або помилковий, або навмисний дискредитуючий характер.

Регіональна кластеризація не зумовлюється територіальними розмірами країни, регіону. Загальною закономірністю є той факт, що складна динамічна система в процесі свого розвитку піддається розшаруванню за значущими для її динаміки параметрами. Зокрема, соціально-економічна кластеризація територіальних систем неминуче впливає з логіки об'єктивних реально існуючих умов, однак їй протистоять стихійно діючі «закони» тіньової економіки, а для успішного протистояння цим тенденціям необхідні втручання регіональної та державної влади. У цих умовах виникає об'єктивна необхідність прогнозування економічної динаміки розвитку КРС Криму на ґрунті моделювання процесів територіальної кластеризації з виділенням структури ієрархії центрів різних рівнів, а також дестинацій, що склалися та майбутні центри (точки) зростання.

В якості вихідних даних можна використовувати експертизу, статистичні дані по районах, містах (центрів) і підприємствам, а також проєкцію даних державного рівня і бенчмаркінг на основі даних розвитку курортів країн Причорномор'я. Майбутні кластери слід формувати з урахуванням інтенсивності туристичних, фінансових, ресурсних, інформаційних та інших потоків з прив'язкою до конкретних дестинацій. Розроблені моделі та інструменти повинні бути загальнодоступними, досить простими і повторюваними. Ітераційний характер ухвалення рішень повинен базуватися на постійній діагностиці (моніторингу), аналізу, прогнозу та поєднувати статистичні та евристичні прийоми обробки інформації. При цьому основними етапами можуть бути такими:

1. Завдання сформованих структур центрів і кластерів дестинацій (базові параметри відстані від берегової лінії, може бути різним).

2. Виділення прямих і непрямих статистичних даних на всіх рівнях ієрархії.
3. Виділення головних компонентів на всіх рівнях і для різних періодів (сезонних, річних і ін.).
4. Формування чутливих до змін інтегральних індексів рівнів ієрархії на базі головних компонентів.
5. Оцінка характеру поведінки регресійних, факторних моделей.
6. Побудова композиції лінійних регресійних і періодичних моделей для прогнозу потоків і даних (лінійногармонічні тренди).
7. Оцінка характеру прогнозних процесів, їх інтенсивності і можливого впливу на сформовані структури та кластери (дестинації).
8. Виділення, уточнення меж кластерів і центрів методами кластерного аналізу в залежності від інтенсивності передбачуваних потоків.
9. Конкретизація структури цілей та критерії їх оцінки.

Результати розрахунків в динаміці, прогнози і статистичний аналіз реальних ситуацій територіального розвитку повинні визначити кілька варіантів динаміки центрів різного рівня та їх взаємовідносин з центром і периферією. Розглядаються центри, що конкурують між собою, які поперемінно проходять у своєму розвитку періоди відносного зростання і відносного занепаду, при збереженні одного і того ж центру більш високого рівня. Сімферополь тільки частково може претендувати на центр вищого рівня по відношенню до курортної діяльності.

Подальше прийняття рішень спирається на дані діагностики і прогнозу, існуючих цільових стратегічних програм розвитку АРК та їх складових проектів, а також сценаріїв можливого розвитку. Обмеженість ресурсів, інвестицій, інноваційних рішень та інформаційного супроводу стримують можливості внесення керуючих впливів. При цьому існують перспективи:

- цільового або випадкового перерозподілу ресурсів на користь (або збиток) певним центрам, дестинаціям для реалізації цільових проектів;
- проведення всередині дестинацій певного «кордону» або ряду «кордонів», що перешкоджають перетіканню ресурсів (розірвання господарських зв'язків), або об'єднання декількох кластерів, між якими починається взаємообмін ресурсами за загальними правилами (програмою) інтеграції;
- побудови різних сценаріїв розвитку (допускається можливість закладення в програми якісної зміни поведінки системи при досягненні певного рівня розвитку її елементів або певних співвідношень між ними).

Локальний аналіз і прогноз формування і розвитку кластерних дестинацій також необхідно порівнювати з глобальними тенденціями і з міжнародними аналогами.

Висновки. Зміна організаційно-правових форм власності та припинення державної підтримки підприємств КРС актуалізують розробку якісно нових підходів до управління курортної сферою. Враховуючи, що продуктом діяльності підприємств КРС виступає комплексна санаторно-курортне послуга, як результат міжгалузевого виробництва набору послуг і продуктів, об'єктивно виправданим стає формування ефективної багаторівневої системи кластерного об'єднання на основі курортних дестинацій.

Використання принципів і методів індикативного планування і стимулювання «точок зростання» курортних територій шляхом формування кластерних дестинацій дозволять вирішувати завдання вдосконалення системи якісного масового лікувально-оздоровчого відпочинку населення на основі узгодження інтересів господарюючих суб'єктів, диференціації їх діяльності та просування санаторно-курортних послуг.

Наведений підхід з виділенням головних компонентів, інтегральних показників і прогнозу на базі лінійногармонічних трендів, їх якісна зміна дозволяє спрогнозувати перспективні напрямки формування кластерних форм розвитку курортних дестинацій і розробити ефективні стратегії виділення напрямків з необхідними ресурсами, що дозволяє підвищити якість прийняття рішень і ефективність управління об'єктами КРС в цілому.

Література

1. Воробйова О.А. Проблеми природокористування та сталого розвитку в рекреаційно-туристичній сфері: [монографія] / О.А. Воробйова, І.М. Дишловий, С.К. Харічков. Одеса: НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж., 2009. – 374 с.
2. Устойчивое развитие рекреационно-экономического комплекса Крыма / Под ред. А.В. Ефремова. – Симферополь: Таврия, 2002. – 300 с.
3. Кифяк В.Ф. Туристичний потенціал Карпатського регіону як основа розвитку територіальної рекреаційної системи /В.Ф. Кифяк //Вісник Донецького інституту туристичного бізнесу – Донецьк: – 2010. – № 14. – С. 215 – 228.

4. Куніцин С.В. Механізм управління розвитком підприємств туристично-рекреаційної сфери [Монографія] / С.В. Куніцин – Симферополь: КРП «Издательство «Кримнавчпеддержаввидав», – 2012. – 437 с.
5. Кусков А.С. Курортология и оздоровительный туризм /А.С. Кусков, О.В. Лысикова– Ростов н/Д: «Феникс», 2004. – 320 с.
6. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти): [монографія]. / О.О. Любіцева. – К.: «Альтерпрес», 2003. – 436 с.
7. Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера послуг/ М.П. Мальська, Н.В. Антонюк, Н.М. Ганич. – К.: Знання, 2008. – 661 с.
8. Николаенко Д.В. Рекреационная география./ Д.В. Николаенко. – Москва: Владос. 2001. – 287 с.
9. Паламарчук Л. Рекреаційна географія /Л. Паламарчук // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2005. – № 1. – С. 4-6.
- 10.Рахуба Є.С. Соціокультурне значення туризму: минуле, сучасне, шляхи розвитку/ Є.С. Рахуба // Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – 2010. Випуск 16, Том II. – С. 57- 69.
- 11.Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу. [Монографія]. /Т.І. Ткаченко. 2-ге вид., випр. та доповн. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с.
- 12.Шаптала О.С. Матеріально-економічна база існування та розвитку сфери рекреаційного обслуговування в Автономній Республіці Крим / О.С. Шаптала // Статистика України. – 2004. – № 1. – С. 55-58.
- 13.Швец И.Ю. Пространственно-региональная кластеризация туристического комплекса / И.Ю. Швец // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 2. – С. 65-73.
- 14.Цьохла С.Ю. Трансформація рекреаційної діяльності та розвиток регіональних ринків курортно-рекреаційних послуг (методологія, аналіз і шляхи вдосконалення): [монографія] / С.Ю. Цьохла – Симферополь: Таврія, 2008. – 352 с.
- 15.Яковенко І. Досвід географічного вивчення соціально-економічних факторів розвитку рекреаційного природокористування в Криму / І. Яковенко // Український географічний журнал. – 2003. – № 4. – С. 65-71.